

A87/24 CO:2055380

13 juli 1987

HET GORBACHEV-BELEID:
FUNDAMENTELE VERANDERING OF ACCENTVERSCHUIVING ? (VI)

In de voorgaande afleveringen van deze reeks Focussen is ingegaan op de inhoud van het door partijleider GORBACHEV te realiseren beleid, op de betekenis die in dit verband moet worden toegekend aan begrippen als herstructurering en glasnost en op het verzet dat een en ander oproept binnen de Sovjet Unie zelf. In deze laatste aflevering zal aandacht geschonken worden aan de mogelijk te verwachten consequenties van dit beleid, zowel nationaal als internationaal.

HET GORBACHEV-BELEID:
FUNDAMENTELE VERANDERING OF ACCENTVERSCHUIVING ? (VI)

Nationale en internationale aspecten van het nieuwe sovjetbeleid

Sinds de benoeming van GORBACHEV tot secretaris-generaal van de CPSU in maart 1985 heeft zich een aantal opvallende veranderingen voorgedaan in tenminste de stijl van de binnen- en buitenlandse politiek van de Sovjet-Unie. Hier en daar heeft dat voor nogal wat onzekerheid gezorgd en de vraag opgeroepen of dit nieuwe beleid voortkomt uit een echt fundamentele herorientatie dan wel wordt ingegeven door taktisch-propagandistische overwegingen. Deze probleemstelling lijkt wat al te simpel. Enerzijds zal immers een regiem dat zijn machtsmonopolie op ideologische a priori's baseert, die principiële uitgangspunten niet zomaar kunnen opgeven zonder zijn eigen bestaansrecht op het spel te zetten. Anderzijds zal een zo ingrijpende wijziging in de stijl van een politiek op den duur niet nalaten ook van invloed te zijn op de inhoud daarvan.

Onmiddellijk al na zijn benoeming tot partijleider heeft GORBACHEV er met grote nadruk op gewezen, dat de Sovjet-Unie, wil zij haar rol van grote mogendheid blijven meespelen, voor alles moet overgaan tot grondige modernisering van haar economie, die onder zijn voorgangers is vastgelopen in verouderde en bureaucratische structuren. Hij verklaarde tevens ervan doordrongen te zijn, dat zo'n economische herstructurering (perestrojka) onvermijdelijk ook een bredere sociaal-politieke 'omvorming' met zich mee zou brengen overigens 'zonder het bestaande politieke systeem aan te tasten'. Op dat aambeeld is GORBACHEV tot op dit moment blijven hameren al valt er wel een ontwikkeling aan te wijzen in de manier waarop hij zijn doel tracht te bereiken. Aanvankelijk beperkte hij zich tot een intensieve campagne voor meer arbeidsdiscipline en tegen corruptie, alcoholmisbruik e.d., en tot de vervanging van incompetent partij- en overheidsbureaucraten door jongere en beter opgeleide technocraten. Een en ander werd kracht bijgezet door een opmerkelijke berichtenstroom in de centrale Sovjetpers over allerlei economische tekortkomingen en sociale wantoestanden. Deze gecoördineerde inspanning leverde echter blijkbaar onvoldoende resultaten op, want na ruim een jaar werd op drastischer methoden overgeschakeld.

Om tegen alle gebleken weerstanden en apathie in zijn herstructureringsplannen er toch door te drukken, is GORBACHEV namelijk sinds najaar 1986 stelselmatig en in onderlinge samenhang gebruik gaan maken van de twee sleutelbegrippen 'glasnost' en 'democratisering', waartoe hij geïnspireerd zegt te zijn door 'de revolutionaire ideeën' van LENIN. Reeds volgens eigen Sovjetuitleg moet 'glasnost' niet opgevat worden als 'openheid' zonder meer (daarvoor bestaat in het Russisch trouwens een ander woord), maar als een door de partijleiding te doseren publiciteit over alwat zij aan de kaak wil stellen en vervolgens naar haar hand wenst te zetten. En 'democratisering' blijkt in deze context evenmin de in de westerse wereld gangbare betekenis te hebben, maar te doelen op een verfijning van het aan de hogere partijorganen voorbehouden 'democratisch centralistisch' recht om 'in overleg met de kiezers' alle verkiezingskandidaten te nomineren, in een beperkt aantal gevallen nu ook meer dan een kandidaat per functie.

Het gebruik van deze twee termen wekt soms de indruk dat het in de Sovjet Unie de democratische kant opgaat, terwijl zowel de praktijk als de officiële toelichtingen toch aantonen dat zij uitsluitend worden aangewend ten dienste van het partijbelang zoals de hoogste CPSU-leiding dat ziet. GORBACHEV hanteert deze begrippen op intelligente wijze als 'hervormings'-middelen om de

nog overal zetelende BREZHNEV-bureaucraten te laten verdringen door capabele functionarissen van zijn eigen keuze en om tegelijkertijd de bevolking te motiveren tot grotere betrokkenheid bij de opbouw van een moderne en sterke Sovjetstaat. Alleen zo kan naar zijn zeggen de Sovjet-Unie onder aanvoering van de partij de nieuwe eeuw binnengaan als een socialistische modelstaat, die uiteindelijk wereldwijd de superioriteit van deze enige vorm van wetenschappelijk socialisme zal bewijzen. Die partij zal in zijn visie dan echter niet langer door een complete parallelbureaucratie het hele bestuurlijke en maatschappelijke leven tot in detail moeten instrueren, controleren en daardoor frustreren. Maar zij zal op een veel meer geïntegreerde en centrale wijze de hoofdlijnen van het partijbeleid moeten aangeven en afdwingen met een ultimatief beroep op ieders eigen verantwoordelijkheid. Zo geformuleerd lijkt er voortalsnog geen sprake van een fundamentele verandering in het Sovjetsysteem, hoogstens van een - zij het aanzienlijke - accentverschuiving.

Het kan intussen niet ontkend worden dat de nieuwe CPSU-leider begonnen is aan een belangwekkend experiment, dat reeds een aanmerkelijke klimaatsverandering heeft teweeggebracht, maar waarvan de afloop onmogelijk met zekerheid valt te voorspellen. Tot nu toe heeft de praktijk in de socialistische landen steeds uitgewezen, dat meer vrijheid op het economisch vlak onveranderlijk uitmondde in de drang naar meer vrijheid in andere maatschappelijke sferen, die zich tenslotte nooit bleek te verstaan met het machtsmonopolie van de communistische partij. Elke serieuze ontwikkeling in die richting werd dan ook steeds weer teniet gedaan door een terugval in dictatoriale onderdrukingspraktijken. Het laat zich daarom nog niet goed indenken hoe een totalitair, strak hiërarchisch opgebouwd systeem naar Sovjetsnit zich langs evolutionaire weg zou kunnen ontwikkelen tot iets dat op een echte democratie lijkt.

Overigens ligt het voor de hand dat GORBACHEV voor het uitvoeren van zijn ambitieuze binnenlandse plannen tot voorbij de eeuwwisseling aan het internationale front vooral behoefte heeft aan rust en aan verder resultaat uit het lopende ontwapeningsoverleg, dat de vastgelopen Sovjet economie ingrijpend kan ontlasten. Hij laat dan ook niet na zijn nieuwe aanpak te plaatsen in het cruciale teken van de wereldvrede, waardoor brede lagen van de wereldopinie worden aangesproken. Dat effect wordt nog vergroot door zowel de openhartige en charismatische presentatie van GORBACHEV persoonlijk als door het informele lobbyen van het inmiddels daarop afgestemde beïnvloedingsinstrumentarium, die zo hemelsbreed verschillen van de krampachtige benadering onder vorige Sovjetleiders.

De door die public relations gekweekte goodwill en geloofwaardigheid komen GORBACHEV ook goed van pas in zijn streven naar allerlei vormen van internationale samenwerking, die in het bijzonder de Sovjet economie en technologie nieuwe impulsen kunnen verschaffen. Hij is zich er stellig van bewust dat de hiervoor noodzakelijke uitwisseling risico's van politieke en ideologische besmetting met zich mee zal brengen, die hij ook zeker door het hem ten dienste staande veiligheidsapparaat onder controle zal trachten te houden, maar hij toont zich bepaald zelfverzekerd deze uitdaging in de huidige constellatie aan te willen en aan te durven. Tegelijkertijd hoeft er geen twijfel aan te bestaan dat meer ontspannen internationale verhoudingen extra openingen zullen bieden voor Sovjetrussische inlichtingenactiviteiten, die de zo broodnodige technische en wetenschappelijke know-how van buitenaf kunnen inbrengen.

Een ander resultaat van de meer flexibele en realistische opstelling van Moskou is dat er in een lange reeks van jaren niet zoveel harmonie en zo weinig conflicten in de communistische wereldbeweging zijn voorgekomen als juist op dit moment. Vele CP-en, niet in het minst in de Westerse wereld, lijken zich niet meer zo te hoeven generen voor de interne toestand in het Sovjetblok, kunnen zich daarom makkelijker committeren en identificeren met het Sovjetbelang en wellicht op den duur in eigen land hun voordeel doen met het verbeterde image van hun grote socialistische bondgenoot. Moskou heeft al op verschillende manieren aangegeven deze hernieuwde eensgezindheid te willen kapitaliseren op een wereldconferentie van CP-en en in praktische vormen van onderlinge solidariteit en samenwerking op terreinen, waarop in elk geval geen verschil van mening bestaat.

Tenslotte moet worden vastgesteld dat GORBACHEV met zijn nieuwe politieke denken in de internationale politiek nogal wat verwarring heeft gezaaid, die zich ook doet gelden in het mondiale krachtenveld, met name in de Oost-Westverhouding. In het Westen bestaat zowel scepsis als optimisme over wat er in de Sovjet-Unie bezig is te gebeuren en daardoor openbaren zich tegenstellingen, die de tot dusver min of meer vanzelfsprekende mate van eenheid ten opzichte van de Sovjetopstelling in ieder geval niet bevorderen. Die onzekerheid wordt nog vergroot door de vraag of de huidige CPSU-leider zijn positie al dan niet zal weten veilig te stellen tegenover het zich nog onmiskenbaar manifesterende verzet van binnenuit. Daarover zal pas meer duidelijkheid ontstaan rond de voor volgend jaar aangekondigde CPSU-conferentie, of al tijdens de paar plenaire CC-zittingen, die deze buitengewone conferentie moeten helpen voorbereiden.